

IT i Västsverige

I debatten om demokrati har IT allt oftare hamnat i fokus. Emellanåt heter det att demokratikrisens lösning heter IT. Vilka är förutsättningarna idag att koppla ihop begreppen IT och demokrati? Lennart Weibull har känt av den västsvenska datorpulsens.

Av Lennart Weibull, professor i masskommunikation vid Göteborgs universitet

IT har blivit ett av 1990-talets lösenord. IT-utbyggnad skall underlätta arbete inom både privat och offentlig sektor. Under de senaste åren har betydande satsningar skett inom flera kommuner. Helsingborgs kommun var först i Sverige med ett eget datanät, kallat City-net, öppnat 1993. City-net i Helsingborg är ett nätverk som binder samman kommunens förvaltningar, men där även företag kan koppla in sig. Avsikten är också att detta skall gälla medborgarna. I kommunens

IT-strategi från 1996 betonas vikten av 'ett gränssnitt mot Helsingborgarna' (IT-Strategi, 1996). Det talas vidare om att innehållet i kommunens elektroniska anslagstavlor skall uppfylla samma krav som motsvarande information i den kommunala informationstidningen Vårt Helsingborg.

Också i Göteborg pågår arbete med att utarbeta en IT-strategi. Frågan är då vilka möjligheter den elektroniska informationen har att nå ut till hushållen. I vilken utsträckning har hushållen den teknik som krävs för att man skall kunna bli uppkopplad till ett elektroniskt nätverk? Hur snabbt kommer sådan utrustning att få genomslag bland allmänheten? Hur är förutsättningarna i olika typer av hushåll?

Frågor av detta slag har nyligen belysts för Sverige som helhet (Weibull, 1996). I analysen av personatorinnehavet i de svenska hushållen framkom att spridningen var relativt begränsad, inte minst då det gällde utrustning för att man skulle kunna koppla upp sig på olika tjänster, t ex modem. Syftet med föreliggande artikel är att dels undersöka hur situationen i Västsverige, särskilt Göteborg, förhåller sig till de nationella genomsnitten, dels bely-

sa vad som specifikt utmärker spridningen av IT i de västsvenska hushållen.

Tre frågor ställs:

- I vilken utsträckning besitter västsvenska hushåll medieteknologi av olika slag - och hur förhåller sig situationen till ett nationellt genomsnitt?
- Hur ser innehavet av medieteknologi ut i olika grupper av befolkningen? Vad betyder ålderskillnader och sociala skillnader för benägenheten att ta till sig IT-utrustning?
- I vilken utsträckning finns det i hushållen sådan utrustning som möjliggör att datorn kan användas som kommunikationsmedel - och hur ser denna spridning ut?

Mot bakgrund av diskussionen om möjligheter att utveckla lokala IT-nät för spridning av information till allmänheten kommer den tredje frågan att få en mera ingående belysning.

Medieteknologi har inledningsvis givits en mycket vid innebörd. Den omfattar egentligen alla slag av kommunikationsteknologi. Underlaget är frågor ställda i VästSOM 1995. Den genomfördes under senhösten detta år och de redovisade siffrorna kan därför sägas motsvara situationen i slutet av 1995.

De västsvenska hushållens medieteknologi

Den mest spridda kommunikationsteknologin i svenska hushåll är radio och TV (Weibull, 1996). De är då det ställts frågor om dessa i de nationella SOM-undersökningarna har det visat sig att över 95 procent av befolkningen bor i hushåll som har sådan utrustning. Den totala räckvidden för dessa medier har knappast ändrat sig under det senaste decenniet. Däremot har teknologin för-tätats genom att hushållen successivt skaffat sig fler apparater.

Spridningen av medieutrustning i de västsvenska hushållen uppvisar en betydande överensstämmelse med det nationella genomsnittet (figur 1). Det är snarast överraskande att skillnaden är så pass liten: Västsverige är på många sätt ett Mediesverige i miniatyr.

Den största avvikelserna visar sig i fråga om kabel-TV-anslutning. Var-annan västsvensk har kabelanslutning, i jämförelse med knappt 40 procent av svenskarna i stort. Förklaringen ligger i den satsning på kabel-utbyggnad som de större bostadsföretagen gjorde i Göteborgs förorter under början av 1980-talet. Tanken med kabelanslutningen var att både göra bostäderna mera attraktiva och att få en informationskanal direkt till hushållen. En annan intressant skillnad med Västsverige och genomsnittet för Sverige är att den nya teknologin, t ex text-TV, persondator och mobiltelefon, genomgående har något större spridning.

Utvecklingen av medieutrustningen i Västsverige uppvisar relativt stora likheter med vad som gäller för ett svenskt genomsnitt (jfr Kratz, 1993). Under de tre senaste åren (1992-1995) är kabel-TV-anslutningen på exakt samma nivå. Också videoinnehavet har förändrats förhållandevis litet - det har ökat från 64 till 73 procent. Den kraftigaste ökningen noteras för persondatorinnehav, där hushållstillgången i stort sett fördubblats - från 17 till 32 procent. Det senaste året är det framför allt utbredningen av mobiltelefon som ökat. Den var 1994 23 procent och är ett år senare 37 procent. CD-spelaren är i ett mellanläge med en ökning från 47 till 67 procent mellan 1992 och 1995.

Figur 1
Utbredning av olika typer av medieutrustning i Västsverige och i Sverige (procent)
(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Tendenserna i Västsverige bekräftar tidigare iakttagelser baserade på det nationella genomsnittet (Weibull, 1996). Kabel-TV, video och text-TV hade sin stora expansionsperiod under främst slutet av 1980-talet, medan persondatorn och mobiltelefonen står för 1990-talets tillväxt: för dessa medier startar tillväxten på allvar efter 1992 respektive 1993. CD-spelaren ligger tidsmässigt mellan dessa två tidsperioder med sin snabbaste expansion omkring 1990. Hemfaxen, som många i början av 1990-talet spådde en lysande framtid, är däremot en teknologi som haft problem att nå in i hushållen; innehavet har visserligen fördubblats mellan 1992 och 1995, men ökningen mellan 1994 och 1995 var bara en procentenhet och utbredningen tycks tills vidare ha stagnerat på ca 10 procent.

De två huvudsakliga tillväxtvägarna under den gångna tioårsperioden representerar olika teknologier (jfr

Weibull, 1996). Den första vägen representerar olika förlängningar av den traditionella TV-apparaten med kabel, video och text-TV. Den andra vägen representeras av CD-spelaren, alltså ett slags underhållningselektronik där även speldatorernas expansion hörde hemma, medan den tredje innehåller både en utveckling av en gammal teknik (mobiltelefonen) och en helt ny (persondatorn).

Människors prioriteringar i fråga om medieutrustning antyder en del mönster i utvecklingen av medieanvändningen, vilka bekräftar tidigare antaganden om bekvämlighetens betydelse (Svanberg, 1979). Fler kanaler och fler apparater möjliggör en individualiserad användning oberoende av kollektivet, t ex andra medlemmar i familjen. Videon, liksom även text-TV, minskar användarens beroende av tidpunkten för sändningen. Genom mobiltelefon kan man frigöra sig från platsen. Något tillsäsat kan påstås att den nya teknologin innebär en individuell frigörelseprocess från de traditionella mediernas bundenhet i tid och rum; användarens makt över mottagningssituationen har successivt ökat (jfr Silverstone och Hirsch, 1994). De teknologier som har haft framgång har utmärkts av att de bättre har kunnat tillfredsställa individuella behov.

En annan tendens är att 1980-talets expansion framför allt avsåg underhållningsinriktade teknologier, t ex kabel-TV, video och speldator. 1990-talets expansion gäller medier som kanske närmast kan beskrivas som informativa. Persondatorn representerar där ett slags hemmakontor (jfr Kratz, 1993), men det innebär inte nödvändigtvis att den bara kommer att användas i detta syfte. Medieteknologiernas olika tänkbara funktioner är viktiga att ha i minne vid analysen av vilken tillgång olika sociala grupper i befolkningen har till de olika slagen av utrustning.

Medieteknologi i olika grupper

Utbredningen av medieteknologi varierar givetvis beroende på var man bor och vem man är. I tabell 1a och 1b redovisas andelen av västsvenskar i olika grupper som i sitt hushåll har tillgång till olika slag av medieteknologi. Som jämförelse har även lagts in uppgifter om spridningen av dagspress - morgontidningsprenumeration och regelbunden kvällstidningsläsning.

Tabell 1a Medieinnehav i olika grupper, Västsverige 1995 (procent)

Medieteknologi	Område		Ålder				Utbildning			Alla
	Gbg	Krans	5-29	30-49	50-64	65-80	Låg	Medel	Hög	
Minst en TV	97	98	94	98	99	99	98	98	96	97
Minst tre TV-app	13	19	18	18	17	5	12	19	16	16
Text-TV	66	75	64	74	75	61	71	71	66	70
Kabel-TV	62	32	58	48	39	45	47	48	50	48
Parabolantenn	12	25	15	19	22	14	18	19	17	18
Video	71	79	76	85	76	36	65	80	74	73
Telefonsvarare	37	31	48	36	29	11	21	35	46	34
Mobiltelefon	35	41	41	43	40	12	28	44	39	37
CD-spelare	67	70	88	78	55	22	50	72	80	67
Fax	11	12	12	14	11	4	5	14	15	11
Persondator	32	33	36	41	29	7	16	32	49	32
Morgontidnings- prenumeration	74	83	69	74	86	89	76	76	82	77
Kvällstidning minst 4 d/v	13	13	15	13	14	12	18	14	9	13
Antal svar	909	714	446	636	365	262	532	587	543	1709

Anmärkning: Krans = Göteborgs kranskommuner: Lerum, Mölndal, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Öckerö, Stenungsund och Ale.

När det gäller var man bor inom Västsverige visar sig för huvuddelen av medieutrustningen förhållandevis stora likheter mellan Göteborg och kranskommunerna. De skillnader som finns är i huvudsak de förväntade: kabel-TV-tillgången är betydligt högre i Göteborg, medan parabol-antennerna oftare förekommer i kranskommunerna. Telefonsvarare är något mera av ett storstadsfenomen, medan morgontidningsprenumeration är något vanligare i kranskommunerna. Det mönster som framträder antyder en skillnad mellan en utåtriktad storstadskultur och en heminriktad förortskultur.

Betydligt viktigare än boendeort när det gäller att förklara skillnader i medieutrustning är ålder. Det utmärkande draget är att de äldsta har lägst tillgång av alla teknologier utom för minst en TV och för kabel-TV. Telefonsvarare, CD-spelare och persondator är de teknologier där ålderskillnaderna är mest framträdande: nästan hälften av de yngsta har telefonsvarare mot en tiondel av de äldsta. För persondator är jämförelsetalen 36 respektive 7 procent.

Det är rimligt att tolka avvikelserna mellan olika åldrar som uttryck för generationsskillnader. De äldre kom-

mer troligen aldrig att ta till sig den nya teknologin på samma sätt som de yngre. Videon är ett bra exempel: trots att videoinnehavet sedan 1980-talets slut förefaller ha nått en mättnadsnivå är ändå videoandelen bland pensionärerna endast en tredjedel, i jämförelse med befolkningsgenomsnittets tre fjärdedelar.

Endast ett hushållsmedium visar en omvänd bild: andelen med morgontidningsprenumeration i hushållet är klart högre hos de äldsta än hos de yngsta, något som ger intressant belysning av förhållandet mellan gamla och nya medier. Andra analyser tyder dock på att detta inte på samma sätt som den nya teknologin är en generationsfråga; det mesta tyder på att de yngsta med ökande ålder i större utsträckning kommer att läsa morgontidningar regebundet (jfr Weibull och Kratz, 1995; Wadbring, 1996b).

Också utbildning visar sig vara en viktig faktor bakom skillnader i spridningen av medieutrustning i de västsvenska hushållen. Detta är sär-

skilt tydligt för sådana apparater som ger en antydning om det som ovan kallades hemmakontoret - persondator, fax och mobiltelefon, liksom kanske även telefonsvarare - där utbredningen är klart högre bland högutbildade. Det visar sig dock att även CD-spelare är vanligare i högutbildades hushåll. I det senare fallet ligger en del av förklaringen att CD-spelaren har en mycket låg spridning bland de äldsta, som till viss del sammanfaller med de lågutbildade.

Att ålders- och utbildningsskillnader inte alltid går i samma riktning är tydligt i fråga om morgontidningsprenumeration. Här är det de äldsta och de högutbildade som oftast håller sig med en morgontidning.

När det gäller subjektiv klass (tabell 1b) uppvisar olika medieteknologier olika mönster. Arbetarfamiljer är något överrepresenterade på minst en TV och kabel-TV-anslutning men ligger annars något under genomsnittet. De högre tjänstemännen skiljer ut sig främst genom höga andelar på persondatorinnehav i hushållet men ligger klart över genomsnittet för CD-spelare och telefonsvarare. Egna företagare ligger relativt sett högst på mobiltelefon och hemfax, men också högt på parabolantenn och minst tre TV-apparater. Det senare ger associationer till en välutrustad förorts-villa med hemmakontor.

Tabell 1b Medieinnehav i olika grupper Västsverige 1995 (procent)

Medieteknologi	Subjektiv klasstillhörighet				Facklig tillhörighet				
	Arb	Jbr	Ltj	Htj	Efö	LO	TCO	SACO	
Minst en TV		97	100	97	96	92	98	98	97
Minst tre TV-apparater	13	6	18	18	24	11	16	13	
Text-TV	72	50	68	69	81	74	70	67	
Kabel-TV	55	25	43	48	32	53	44	51	
Parabolantenn	17	25	17	16	31	15	17	15	
Video		74	63	77	72	79	74	82	71
Telefonsvarare	29	13	34	46	44	32	33	45	
Mobiltelefon		30	6	42	40	64	32	42	33
CD-spelare	63	25	70	79	68	63	73	81	
Fax	4	-	13	21	25	5	11	13	
Persondator		17	6	40	60	38	16	41	49
Morgontidnings- prenumeration	67	100	88	90	82	69	88	86	
Kvällstidning minst 4d/v	17	13	10	8	18	20	8	7	
Antal svar	656	16	430	277	131	442	329	150	

undersökningar som visat att äldre personer tar till sig nyheter senare än yngre medan yngre och högbildade är snabbare med att fånga upp nyheter (Rogers och Shoemaker, 1971; jfr Kratz, 1994).

Persondator, Internet och annan IT

Ett IT-nät som även inkluderar allmänheten förutsätter en persondator i hushållet. I det föregående har vi kunnat se hur persondatorn har nått ut i olika typer av hushåll, i jämförelse med äldre och nyare medieteknologier. I det följande är avsikten att fokusera närmare på persondatorns förutsättningar att bli en del av ett lokalt informationssystem.

En första förutsättning för att persondatorn skall kunna fungera som del i ett nätverk är att den förses med kringutrustning. Frågan är då vilken typ av datorutrustning som finns i de västsvenska hushållen samt vilken anknypning som finns till nätverk utanför hushållet, främst Internet. I tabell 2 redovisas utbredningen av utrustning i Göteborg med kranskommuner.

Kommentar: Subjektiv klass avser en fråga där svarspersonerna själva får bedöma sin socio-ekonomiska status; förkortningarna följande: Arb = arbetarfamilj, Jbr = jordbrukarfamilj, Ltj = lägre tjänsteman, Htj = högre tjänsteman/akademiker, Efö = egen företagare.

Tendenserna är i stort sett desamma när vi studerar skillnader i hemmens medieutrustning efter facklig tillhörighet bland förvärvsarbetande. Det är exempelvis tre gånger så vanligt att finna en persondator i en SACO-medlems som i en LO-medlems hem.

Om vi väger samman de mönster som framträder i skillnaderna mellan olika hushålls hemutrustning visar sig således att de yngre och de med socio-ekonomisk status vara dem som har störst tillgång till den nyaste teknologin, medan framför allt de äldre har mycket liten tillgång. Resultatet är förväntat med tanke på de många

Tabell 2 Utbredning av kringutrustning mm till persondatorer i de västsvenska hushållen 1995 (procent)

Utrustning mm	persondatorinnehavare		Av samtliga	
	Göteborg	Kranskommuner	Göteborg	Kranskommuner
Modem	39	36	14	14
CD-Rom-enhet	32	30	12	12
Internetanslutning	11	8	4	3
Personlig e-mail	13	8	5	3
Antal svar	286	233	782	600

Källa: Väst-SOM 1995

Figur 2 Andelen persondatorinnehavare och nätverksanknutna i Göteborg och kranskommuner 1995 (procent)

(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Den vanligaste kringutrustningen bland persondator-innehavarna är modem och CD-Rom. Modem möjliggör on-line-kontakt med externa nätverk. Sådana kontakter förefaller dock mindre utbredda: andelen internetanslutning stannar på ca tio procent och en lika stor andel, i praktiken samma grupp som internetanvändarna, har en personlig e-mail. Genom att persondatorn ännu är sparsamt utbredd innebär siffrorna att andelarna av allmänheten som t ex är anslutna till Internet är mycket blygsam - mindre än fem procent har tillgång till nätet. Siffrorna för Västsverige avviker härvidlag inte från dem som samtidigt redovisas för ett nationellt genomsnitt (Weibull, 1996).

Inte oväntat finns det skillnader mellan Göteborg och kranskommunerna. I Göteborg, där även datortätheten är större, har datorhushållen även mera slag av kringutrustning. Skillnaderna är dock på det hela ganska små. Mer intressant är då det faktum att Göteborgs kommun på inget sätt är homogent i fråga om IT-utrustning. I själva verket finns det inte obetydliga skillnader mellan olika delar av kommunen. Norra Göteborg är i mindre utsträckning nätverksanknutna än Centrum och Sydväst. Andelen av hushållen som har persondator med modem är i de senare områdena dubbelt så hög som i det förra och ingen bland svarspersonerna i norra Göteborg är ansluten till Internet (figur 2).

Bakom den bild av spridningen som redovisas i figur 2 ligger givetvis olika sociala och ekonomiska skillnader mellan de olika delarna av Göteborgs kommun. En klassificering av stadsdelarna i Göteborg efter resursstyrka tydliggör bilden. Andelen persondatorinnehavare är i genomsnitt dubbelt så hög i de resursstarka som i de resurssvaga stadsdelarna. Tillväxten mellan 1994 och 1995 är också lägst där, men är å andra sidan högst i de medelresurssvaga stadsdelarna (tabell 3).

Tidigare studier har visat spridningen även av andra medier skiljer sig åt efter resursstyrkan i stadsdelarna i Göteborg. Detta gäller inte bara en ny teknologi som persondatorn utan även ett traditionellt medium som den lokala morgontidningen (Weibull, 1995). Av tabell 3 framgår att morgontidningsprenumerationerna både 1994 och 1995 varierar efter resursstyrka hos stadsdelen. Den försvagning av morgonpressen som skett mellan de två åren visar sig dessutom ligga i de resurssvaga stadsdelarna. Skillnaden i dessa mediers utbredning mellan resurssvag och resursstark stadsdel har för både persondatorinnehav och morgontidningsprenumeration ökat mellan 1994 och 1995 - från 13 till 21 respektive från 22 till 30 procentenheter.

Tabell 3 Andelen boende i hushåll med persondator respektive morgontidningsprenumeration i fyra stadsdelar indelade efter socio-ekonomiska resurser, Göteborg 1994 och 1995 (procent)

(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Även om det finns en tendens att medieutrustningen generellt är mera omfattande i högresursområdena följer inte alla medier det redovisade mönstret. Exempelvis förekommer Kabel-TV i något större utsträckning i lågresursstadsdelarna. I de har nästan en tredjedel kabel-TV, i jämförelse med omkring 40 procent i högresursområdet. Vanan att regelbundet läsa kvällstidningar skiljer sig 1995 inte särskilt mycket mellan olika typer av områden. År 1994 var kvällstidningarna betydligt starkare i lågresursområdena, men i likhet med morgontidningarna har man tappat terräng i dessa.

I analysen av datorspridning i olika befolkningsgrupper framkom att persondatorer är vanligare i hushåll där det finns yngre eller barn. Men det visar sig samtidigt att persondatorinnehav också har ett klart samband med området där man bor. Frågan är då vilken faktor som är viktigast. Om vi relaterar ålder och stadsdel till varandra i syfte att belysa inverkan av båda faktorernas för persondatorinnehav och Internetanknytning framkommer vid en extremgruppsanalys följande bild:

(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Det visar sig att datorinnehav och Internetanslutning i hushållet är bestämt av både ålder och stadsdel. Över hälften av ungdomarna i resursstarka stadsdelar har en dator i hemmet, i resurssvaga stadsdelar är motsvarande andel en tredjedel; bland äldre i resurssvaga stadsdelar är det färre än var tionde som har tillgång till persondator. Tendensen för Internetanslutning är ännu tydligare; anslutning i hemmet finns endast bland unga i högresursområden.

Effekten av resursstyrkan hos stadsdelen är genomsnittligt något större än åldern. Slutsatsen är att persondatorinnehavet även fortsatt är socialt snedfördelat. Detta bekräftar tidigare analyser av yngres datorinnehav (Wadbring, 1996a). Å andra sidan är det ändå förhållandevis många av de yngre i lågresursstadsdelar som har dator-tillgång. Persondatorspridningen är inte mera snedfördelat än morgontidningsprenumerationerna. Bland de yngre är snarast så att den sociala snedfördelningen när det gäller persondatorinnehav är något mindre än den är i fråga om morgontidningsprenumeration.

Användning av Internet

Så långt har diskussionen gällt möjligheten att använda hemmet som en del av ett elektroniskt nätverk. Den naturliga följdfrågan är i vilken utsträckning man faktiskt använder nätet, oavsett om detta sker från hemmet eller från någon annan plats.

Det visar sig att 6 procent av allmänheten i Västsverige hösten 1995 uppgav sig använda Internet minst någon gång per vecka och 7 procent minst någon gång per månad. Närmare 40 procent använde persondator minst en gång per vecka och drygt 40 procent minst någon gång per

månad (tabell 4). Det är uppenbart att dessa tal att man antingen använder eller inte använder den nya teknologin. Andelarna blir inte markerat större om vi exempelvis sätter kravet på regelbunden användning så lågt som minst en gång i halvåret.

Tabell 4 Persondator innehav och Internetanvändning, Göteborg och kranskommuner 1995 (procent)
(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Siffrorna för användning är högre än vad som tidigare redovisades i fråga om innehav. Detta förklaras av användning på arbetsplatsen eller på annat ställe. En femtedel av dem som inte har persondator i bostaden uppger sig använda dator åtminstone någon gång i veckan. Här för det sig förmodligen om arbete eller skola. Samtidigt är det tydligt att det är persondatorinnehav i bostaden som ger förutsättningen för flitig användning. Både i Göteborg och kranskommunerna använder tre fjärdedelar av personer med dator i hushållet sin dator minst en gång i veckan. Andelen som använder Internet är dock inte särskilt hög, något som är en naturlig följd av flertalet persondatorinnehavare faktiskt inte har Internetanslutning (tabell 2). I den lilla grupp som har sådan anslutning är andelen användare betydligt högre, i första hand boende i Göteborg.

Det kan möjligen framhållas att det även bland hushåll med tillgång till Internet är inte fler än ca 60 procent aktiva minst någon gång i veckan. En förklaring är att det redan efter en kort initialfas med högt utnyttjande det uppstår en mättnad som i sin tur leder till en selektiv användning av nätet (Christiansen, 1996b).

IT-användning och annan mediekonsumtion

I lokala IT-strategier som t ex den för Helsingborgs kommun framställs inte sällan IT som en informationsväg direkt till allmänheten (IT-strategi, 1996). Den kan därför uppfattas som ett möjligt medium bland andra lokala medier. Mot den bakgrunden är det av intresse att belysa hur IT-användning hänger samman med användning av andra medier. En belysning för Västsverige finns i tabell 5. I denna redovisas andelen användare utifrån hur allmänheten tar del av morgonpress, kvällspress, veckopress samt radio och TV-kanaler.

Huvudresultatet är att både persondatoranvändning och Internetanslutning är högre bland dem som har morgonpress. Exempelvis har drygt vart tredje hushåll med morgontidningsprenumeration en persondator, att jämföra med var femte bland dem som inte har morgontidning. För användning av samtliga andra medier går tendensen i andra riktningen: persondatorinnehav och Internetanslutning är något högre bland dem som inte använder mediet regelbundet. Bakom detta ligger

givetvis på nytt socio-ekonomiska faktorer. Detta framträder särskilt tydligt här kabel-TV-anslutning och innehav av parabolantenn jämförs. Också i parabolhushållen är persondatorinnehav och Internetanslutning högre.

När det gäller faktisk användning av Internet är bilden dock inte lika tydlig. Differenserna är visserligen små men det visar sig att användningen av Internet är något högre bland dem som inte har morgonpress rektive att de som läser veckopress regelbundet använder nätet lika ofta som dem som inte läser veckopress.

Med tanke hur persondatorinnehavet fördelar sig kan mönstret förefalla något motsägelsefullt. Förklaringen ligger i sin tur i att yngre är flitigare Internetanvändare än äldre och användningen i denna grupp inte är lika påverkad av deras socio-ekonomiska bakgrund. En rimlig tolkning av resultaten skulle således vara att intresset för och användningen av IT inte är omedelbart relaterad till hur man tar del av andra medier. Socio-ekonomisk status påverkar vilka medier man har tillgång till, medan ålder har större betydelse för användningen. Det gör det i sin tur svårt att ännu så länge placera in ett medium som Internet, och alla möjligheter som erbjuds inom detta, i det totala mediesystemet (jfr Weibull, 1995a). F n är det de yngres och de högutbildades som genom sin användningsprofil präglar bilden av Internet som en viktig informationskälla såväl som en källa till förströelse och spänning. Härvidlag förefaller konkurrensen med traditionella medier vara begränsad. Mycket tyder dock på att mönstret kan komma att förändras (jfr Weibull, 1995b).

IT som livsstil

Även om det åtminstone ännu så länge är svårt att placera in persondatorinnehav och Internetanvändning i förhållande till andra medier är det ändå möjligt att ge en bild av dem som sociala fenomen. Expansionen under de senaste åren har, som framgått av de tidigare analyserna, visat hur dessa teknologier har varit baserade på ett intresse bland yngre och högutbildade människor. Resultaten antyder att användningen av persondator såväl som Internet sammanfaller med en ung, urban livsstil.

Antagandet har närmare prövats i en serie faktoranalyser baserade på de fritids- och intressefrågor som ställdes i Väst-SOM. Avsikten med faktoranalysen var att skilja ut de aktiviteter som oftast kombineras. Det första steget var en explorativ analys som gav sju faktorer. I denna föll persondator- och Internetanvändning ut som en egen faktor. För att närmare få belyst hur IT-användningen förhåller sig till andra intressen prövades begränsningen till fyra och femfaktorer. I tabell 6 presenteras utfallet av fyrfaktorslösningen.

De fyra faktorer som framkommer i fyrfaktorslösningen har tolkats som fyra livsstilstyper eller intresseprofiler: (1) ung urban, (2) etablerad medelklass, (3) äldre andlig och (4) äldre stugsittare. Rubriceringar av detta slag kan alltid diskuteras; tolkningen måste göras efter vilka intressen som karakteriserar dem. Vidare är livsstilarna inte

ömsesidigt uteslutande, utan står mera för typiska profiler (jfr Lööv och Miegel, 19XX).

Tabell 6 Västsvenska livsstilar, Västsverige 1995 (factor scores)
(Återges endast i SOM-rapport nr 17)

Den unga urbana livsstilen är förknippad nöjesliv och musik. Den etablerade medelklassens intresseprofil kretsar kring politik, kultur och friluftsliv, den äldre andliga är särskilt fokuserad på gudstjänst och bön och det som kallats äldre arbetare vetter mot heminriktad underhållning som spel och TV. Det visar sig att både persondator- och Internetanvändning laddar högst på unga, urbana intressen. Det tidigare antagandet kan därmed sägas bli bekräftat. Samtidigt ligger kanske det mest intressanta i analysen i hur persondator- och Internetanvändning laddar på övriga faktorer. Där visar sig att persondatoranvändning ligger högt även på den intresseprofil som kallats etablerad medelklass, medan detta inte gäller Internetanvändningen. Också detta mönster bekräftar tidigare resultat.

De redovisade tendenserna ger även en god belysning av vad kan förklara den stora uppmärksamheten för persondatorer och Internet. Styrkan förefaller ligga i att den nya medieteknologin accepteras både av de unga urbana människorna och den bildade medeklassen. I motsats till videodebatten under 1980-talets början där den bildade medeklassen snarast fördömde den urbana ungdomens användning (jfr Roe, 19XX) så har den nya medieteknologin fått acceptans i båda grupperna. En analys av hur människor med högt kulturellt kapital förhåller sig till personer med högt ekonomiskt kapital visar att båda grupperna är sttjare av persondatorn. Förklaringen ligger givetvis i att persondatorn med sin förlängning i Internet tillfredsställer både informations- och förströelsebehov. Medan den bildade medeklassen på 1980-talet förespråkade kontroll av videogram handlar 1990-talets debatt inte oväntat om vikten att stärka yttrandefriheten i den nya teknologin.

IT-vägen mot framtiden?

Utgångspunkten för analysen har varit det faktum att persondatorn allt oftare kommit att betraktas som en del av ett större IT-system. Internet har blivit ett begrepp i debatten, liksom att 'surfa på nätet', något som i sin tur medfört långt gående planer att satsa på den nya teknologin som en ny typ av medium. Den svenska IT-kommissionen beräknade 1995 att 60 procent av svenskarna mellan 16 och 64 år använde dator i arbetet eller i hemmet (Christiansen, 1996a).

Analysen av den västsvenska utvecklingen visar att persondatortätheten visserligen har ökat under de senaste åren men att tillväxten ännu så länge inte är särskilt kraftig. Det är en teknologi som ännu söker sin roll i hushållet. Det är först då persondatorn på ett naturligt

sätt kan integreras i hushållet som den kommer att nå en stor utbredning (jfr Ehlers, 1995; Silverstone och Hirsch, 1995). Det finns möjligheter att dra paralleller med spridningen av telefonen (Gustafsson, 1987).

Samtidigt är det uppenbart att persondatorer och Internetjänster har en stor acceptans bland yngre människor och bland människor med utbildning över genomsnittet. Ännu så länge är datoranvändningen klart socialt snedfördelad, även om detta är något mindre framträdande bland de yngre användarna. Det senare tyder på att datorn ganska snabbt skulle kunna bryta igenom i hela ungdomsgenerationen.

Om vi ställer våra observationer i relation till de optimistiska planer som finns ifråga om lokala elektroniska nätverk finns det anledning att sätta en del frågetecken i kanten. Fortfarande gäller att det trots allt är en mycket liten grupp som nås genom sådana nätverk. Användarna utmärks också av att hittills vara en högutbildad grupp. Visserligen ökar de yngres tillgång och användning men resultaten tyder på att deras intresse är motiverat av föreställelse och spänningsbehov. Det är knappast troligt att de unga ger det informativa stoffet någon större uppmärksamhet, även om det förmedlas med en ny teknologi. Största problemet torde emellertid ligga i att de äldre, som samtidigt utgör en ökande grupp i samhället, har lägst acceptans. Det har framgått att detta gällt de flesta nya teknologier; inte ens videon har ännu nått någon större genomslag bland pensionärer.

De mönster som iaktogs på senhösten 1995 i Västsverige är inte för alltid givna. Det som hittills har hänt, och det som håller på att hända med de svenska hushållens innehav av medieteknologi visar att en viktig förklaring ligger i förändringar av människors livsmönster. Arbetstidsförkortning och ökad fritid har påverkat medieanvändningen. Det som i det föregående beskrivits som en individualisering av medieanvändningen har till del sin bakgrund i en allmän ändring av hushållens karaktär. Den kollektiva karaktären på medieanvändningen har ersatts av en individuell, vilket i sin tur förstärkts av nya medieteknologier: fler radio- och TV-apparater, liksom fler telefoner. Det snabba genomslaget för de nya apparaterna är i sig ett uttryck för att den traditionella hushållsstrukturen håller på att förändras. Dessutom finns en ökande andel ensamhushåll, vars medievanor är mindre regelbundna och där en stor del av medieanvändningen sker utanför hushållet (jfr Reimer, 1994; Wadbring, 1996).

Betingelserna för ett hushåll eller en person att ta till sig en ny medieteknologi hänger givetvis samman med vad man tror sig kunna få ut av den. Detta har i sin tur att göra med hur intressant teknologin uppfattas, samt vilken status den anses ha. Hur snabbt persondatorn kommer att nå en större del av de svenska hushållen har att göra med upplevd nytta och spänning i denna teknologi.

De redovisade iakttagelserna att persondatorn i kombination med vad Internet kan erbjuda svarar mot

både informations- och föreströelsebehov. Historiska exempel tyder på att medier som lyckas förena dessa två behov blir framgångsrika (jfr Weibull, 1995b). Att nytta och nöje låter sig förenas är också en viktig förklaring till den hittillsvarande IT-expansionen. Den svaga ställningen för persondatorn, liksom för mycket annan medieteknologi, i den stora gruppen äldre hushåll pekar dock på att IT-utbyggnaden trots allt kommer att ta lång tid.

Referenser

Christiansen, Birgitte (1996a) IT-brug - en litteraturoversikt ud fra et humanistisk-samfundsvidenskabeligt perspektiv. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

Christiansen, Biurgitte (1996b)

Ehlers, Sabine (1994) Det multimediala hemmet. Stockholm, Sveriges Tekniska Attachéer

Gustafsson, Karl Erik (1987) Televisioner. Stockholm, Rabén&Sjögren

IT-strategi. Helsingborgs kommun januari 1996

Kratz, Charlotta (1992) Mediemöblemang i svenska hem. *MedieNotiser* 3:1-5

Kratz, Charlotta (1993) Medieteknologisering? Utvecklingen för fyra medier i Sverige 1986-1993. *MedieNotiser* 4:16-20

Kratz, Charlotta (1994) Mediemöblemang 1986 och 1993. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-Institutet

Kratz, Charlotta (1995) Mediemöblemang. I Weibull, L, Kratz, C (red) *Tidningsmiljöer: Dagstidningsläsning på 1990-talet*. Göteborg, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

Mediebarometern 1995 (1996). NORDICOM-Sverige, Göteborgs universitet

Reimer, Bo (1994) *The Most Common of Practices. On Mass Media Use in Late Modernity*. Stockholm, Almqvist&Wiksell International

Roe, Keith (1987) *The Swedish Moral Panic Over Video 1980-1984*. *Nordicom-Information*, 7:13-18

Rogers, Everett, Shoemaker, Floyd (1971) *Communication of Innovations. A cross-cultural approach*. New York, The Free Press

Silverstone, Roger, Hirsch, Eric (1994) *Consuming*

Technologies: *Media and Information in Domestic Spaces*. London/New York, Routledge

Wadbring, Ingela (1996a) *Från teater till datorer: unga i medieåldern*. I Jarlbro, G (red) *Ungdomars opinioner*. Göteborgs universitet. SOM-Institutet

Wadbring, Ingela (1996b) *Dagspress igår och imorgon*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-institutet, Göteborgs universitet

Weibull, Lennart (1995a)

Weibull, Lennart (1995b) *Dagspressen inför 2010*. I Weibull, L, Kratz, C (red) *Tidningsmiljöer: Dagstidningsläsning på 1990-talet*. Göteborg

Weibull, Lennart (1996) *IT i de svenska hushållen*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-institutet, Göteborgs universitet